

Lys i husan?

Fisk og petroleum som modernitetsbærere i Nord

Arktisk kultursenter i Hammerfest er et signalbygg. Visjonen, slik den kommer til uttrykk på senterets egen hjemmeside, er at bygget skal være noe langt mer enn et *vanlig* kulturhus. “Institusjonen Arktisk kultursenter er kommunens og regionens kulturelle hjerte og møteplass.” Denne visjonen kan, stadig i følge hjemmesida, leses direkte ut av byggets arkitektur:

Bygget er kledt med varmt rødt trepanel. En glass hud med foliert mønster i form av snøkrystaller blir belyst fra innsiden av datastyrte LED lys.

LED-lys og foliert glasshud er flotte greier, vi skal ikke krangle på det. Og bygget sender uten tvil sterke signaler der det lyser opp i den arktiske natten som et blått Soria Moria. Hvordan det representerer stedets og regionens kultur, til og med hjertet av denne kulturen, er mindre åpenbart. Ville vi ha forstått dette om ikke hjemmesida så hjelpsomt hadde anvist en slik fortolkning? Kanskje. Kanskje ikke. Det kommer an på hvilken før-forståelse vi har med oss om Hammerfest og om landsdelen. Hvis vi bringer med oss den tradisjonelle nordnorske klisjeen – sjarken og støa, han Oluf, statsavhengigheten og tørrfisken, fortellingen om fattigdom og utenforskap – blir det vanskelig å finne feste i kultursenterets høyteknologiske funksjonalisme. Hvis vi starter et annet sted, i Snøhvit og petroleumseventyret, Nordområdeprosjektet og Barents Watch, faller bitene lettere på plass. Det bygget uttrykker, ser vi nå, er visjonen om å være et kulturelt og teknologisk kraftsenter i Barentsregionen, forstått i Nordområdeprosjektets ånd. Hammerfest skal være et sted der kunnskap, kreativitet og utvikling står i sentrum, i en flunkende moderne landsdel som strutter av vekstkraft og framtidstro. En slik tolkning styrkes ytterligere av de mer materielle betraktningene. Arktisk kultursenter kom med en prislapp på 274 millioner kroner da det stod ferdig i 2009. En høy pris for en liten kommune. For Hammerfest representerer det et par års skatteinntekter som vertskommune for LNG-anlegget på Melkøya.

Det hører også med til historia at kultursentret er bygd på den gamle Findus-tomta. Der torsk fra Barentshavet før ble foredlet til fiskefilet i industriell skala, er det nå teaterscener, kinosaler og gallerier. Den tidligere hjørnesteinsbedriften ble revet i 2002-2004, parallelt med at Snøhvit-anlegget reiste seg på Melkøya rett utenfor byen. Fiskeværet har blitt petroleumsby. Kystkulturen er byttet ut med profesjonalisert konsumkultur. Selv om salene i bygget har fått navn som henviser til fiskeindustrien det er bygd på ruinene av – Galleri Filéen, utescenen Frysa, kinosalen Frityren – er det snarere med på å fordype enn å bygge bro over det tidsskillet senteret representerer.

I denne fortolkningen representerer Arktisk kultursenter den nye tid, det moderne, i kontrast til det gamle og tradisjonelle. Petroleum står i motsetning til fisk. Transformasjonen er total. Det nye samfunnet bygges på ruinene av det gamle, som svinner hen i LED-lysets blå glans. Og likevel ... Selv om det er fristende å la seg rive med i den begeistring som driver denne fortolkningen, er det mer å si om saken. Kan et samfunn endre seg så smertefritt? Kan vi legge det gamle bak oss, som ved et trylleformular, ved å bygge filethallene om til kunstgallerier?

Kanskje det. Men det er uansett mer å si om saken. Et godt utgangspunkt for å drøfte dette er kultursenterets plassering, på tomta der Findus bygde en flunkende ny og moderne filetfabrikk på 1950-tallet. Det er nemlig ikke slik, som en lett kan komme til å tro, at kontrasten mellom nytt og gammelt, mellom petroleumsøkonomien på den ene siden og filetindustrien på den andre, er en kontrast mellom modernitet og tradisjon. I hvert fall er det “tradisjonelle” i dette tilfellet av forholdsvis ny dato. Den virksomheten som foregikk i Findus lokaler, industriell filetproduksjon, var også ledd i en storstilt modernisering av landsdelen. Om det var en modernisering etter samme modell som det nordområdeprosjektet og petroleumssektoren representerer, er et av de sentrale spørsmålene i denne artikkelen og skal foreløpig stå åpent. For øyeblikket skal vi nøye oss med å slå fast at de to i hvert fall er ulike utgaver av samme grunnleggende kategori: Gedigne, ambisiøse, politisk forankrede prosjekter, konstruert for å løfte landsdelen opp og fram, ut av fortidens fattigdom og inn i den nye tid. Når Arktisk kultursenter er reist på Findustomta, representerer det en kontinuitet, der ett moderniseringsprosjekt overtar stafettpinnen etter det forrige.

I dette kapitlet drøfter vi følgene av at petroleum har overtatt etter fisk som utgangspunkt for moderniseringen av den nordlige landsdel. Selv om vi forutsetter at de to moderniseringsprosjektene tilhører samme kategori og har grunnleggende trekk til felles, er det forskjellene mellom dem vi er særskilt opptatt av. Hvilken betydning har skiftet fra fisk til olje som modernitetsbærer for samfunnsformasjonen i nord? Satt på spissen: Er et samfunn

bygd på produksjon av fiskefilet forskjellig fra et som er bygd på LNG? Dette spørsmålet må selvsagt ikke tolkes enkelt, som om det er iboende egenskaper ved ressursen som på et eller annet vis virker determinerende for samfunnsformasjonen. I stedet er det et spørsmål om hvilket sett av verdier, organisasjonsformer og institusjonelle konstellasjoner som får gjennomslag og autoriseres innenfor moderniseringsprosjektene i de respektive faser av historien. At trekk ved ressursene kan ha betydning i denne sammenhengen skal vi selvsagt ikke se bort fra. Men dette vil være en faktor som spiller sammen med mange andre innenfor rammen av samtidens rådende sosiale teknologi, økonomiske spilleregler og politiske strømninger. Industrialiseringsprosjektet i etterkrigstida og det pågående nordområdeprosjektet representerer med andre ord ulike anledninger for konstruksjon og iverksetting av skreddersydde moderniseringsprosjekter. En systematisk sammenligning av dem vil fortelle oss noe om hvordan samfunnet endrer seg, uavhengig av hvilken faktisk gjennomslagskraft prosjektene viser seg å ha.

Kapitlet starter med en nærmere beskrivelse av de to moderniseringsprosjektene i nord. Først gjennomgår vi industrialiseringsprosjektet i etterkrigstida, der trålfiske og filetproduksjon stod i sentrum for moderniseringen av landsdelen. Etter presentasjonen av de to prosjektene, sammenlikner vi dem mer systematisk, med særlig vekt på hva de kan si om landsdelen, dens framtid og relasjon til det norske samfunn for øvrig.

Torsken som gjenstridig moderniseringsagent

Fra tidenes morgen ... Det er nesten umulig å starte presentasjonen av torskens samfunnsmessige betydning i nord uten å sitere den nordnorske opprinnelsesmyte; fortellingen om torsken som grunnlag for de første bosettinger; om tørrfiske som det første eksportproduktet; om nordlandsbåten, støa og «*der leikade fisk nedi kavet*»; om fiskarkvinnens evige speiden mot mørke horisonter; kort sagt om fisk som samfunnsbærende ressurs i bred forstand, som økonomisk, kulturelt og politisk fundament for kystsamfunnet. Uten å benekte realiteten i denne myten, vil vi i denne sammenheng heller påpeke hvor sterkt denne opprinnelsesmyten står seg. Grunnlaget for dette er selvsagt ikke hvorvidt den er troverdig, men hvordan den tas i bruk, holdes i hevd og institusjonaliseres i samtiden. For å finne opprinnelsesmytenes kraft, skal vi altså ikke reise tilbake til tidenes morgen, men til den nære historien, til de slag der slike myter blir restaurert og satt i arbeid.

En uttømmende behandling av dette emnet – fiskerienes konstituerende rolle i den nordnorske samfunnsformasjonen – måtte ha berørt en rekke hendelser og prosesser, herunder Trollfjordslaget, kampene om Trålerloven og Råfiskloven i mellomkrigstida, Hovedavtalen og

støttesystemet; til det nye havrettsregimet, 18. april og lukkingen av fiskeriallmenningen. Alt dette bidro på ulike måter til at norsk fiskerisektor ble sterkt dominert av kystfiskerne, godt forankret i tradisjonelle kystsamfunn og de historiske røttene. En bred drøfting av dette måtte også ha tatt høyde for variasjoner innen og mellom de ulike regionene, for eksempel hvordan Vestlandet, basert på sildefiske og havfiske, utviklet seg forskjellig fra Nord-Norge, basert på torskefiske og kystfiske. I denne sammenheng, med begrenset plass til rådighet, må vi nøye oss med denne smakebiten og heller henvide leseren til andre kilder (Christensen, 1991) I stedet skal vi konsentrere oppmerksomheten om den prosessen som kanskje mest direkte utfordret og fornyet fortellingen om torsken som samfunnsbygger i nord, etterkrigstidens storstilte moderniseringsprosjekt, der trålfiske, filetproduksjon og frysing skulle løfte landsdelen inn i den nye tid.

I mellomkrigstiden ble de første planene lagt for en overgang fra naturbasert tilvirkning til industriell frossenfiskproduksjon i Nord-Norge. Utgangspunktet var krisetilstanden i torskefiskeriene, der de tradisjonelle eksportproduktene tørrfisk og klippfisk ga lite utbytte. Hovedmarkedene var land med lav betalingsevne i Afrika, Sør-Amerika og Sør-Europa. Antakelsen var at ved å produsere nye produkter til nye markeder som kunne betale bedre, ville fiskerne få langt høyere pris for sine fangster. Tanken var at produksjon av fryst filet som skulle selges til rike vestlige land ville løse fiskernes prisproblem med lave førstehåndspriser for torskefangstene (Finstad, 2005:32; Finstad, 2010). Framtida for fiskeriene, og nøkkelen til å løfte Nord-Norge ut av fattigdom, var en offentlig finansiert filetindustri beskyttet av et eksportmonopol. Planene ble lagt under krigen av både Quisling-regjeringen og London-regjeringen. På grunn av relativt stabil og jevn råstofftilførsel ble Finnmark vurdert som det beste lokaliseringsområdet (Finstad, 2005).

Etter krigen ble det industrielle samfunnet malen for hele landet. Gjenreisning og industribygging ble to sider av samme sak. Økt levestandard for hele befolkningen, også i Nord-Norge, var målet (St. meld. nr. 10, 1947: 15). Men dette kunne bare skje ved produktivitetsøkning, og skulle oppnås ved å flytte arbeidskraft fra sektorer med lav produktivitet til sektorer med høy. Dette i ettertid vært den bærende ideen bak norsk økonomisk politikk (Moene, 2003). Fiskeriene nevnes eksplisitt som en lavproduktiv næring, og i nasjonalbudsjettet for 1947 ble det uttrykt en målsetting om å redusere antallet fiskere fra 115.000 til 40.000 (Aegisson, 1993:107). Satsingen på å bygge en moderne filetindustri inngikk på denne måten i en plan om økonomisk strukturendring i hele landsdelen (Hersoug & Leonardsen, 1979).

Utbyggingen av en frossenfiskindustri i Finnmark og Nord-Troms var et nasjonalt anliggende, med bred politisk støtte. Hovedpunktene i det såkalte Landsplanutvalgets innstilling fra 1948 om etablering av en moderne frossenfiskindustri, var et statlig konsern som eide og drev en kjede av filetfabrikker i den nedbrente regionen. I løpet av de neste årene ble hovedtrekkene i planen realisert, om enn med noen variasjoner i forhold til den opprinnelige modellen. Tre konserner ble dominerende: A/S Finnmark og Nord-Troms fiskeindustri (Finotro), Findus og Aarsæther AS.

Finotro-utbyggingen resulterte i sju anlegg lokalisert fra Skjervøy i Nord-Troms til Vardø i Øst-Finnmark da det stod ferdig i 1956. Hovedvirksomheten var fryst filet i blokk, men det ble også drevet konvensjonell produksjon ved anleggene. Staten var majoritetseier med 98 prosent av aksjene. Konkurrenten Findus, ble etablert i Hammerfest i 1951, og kom til å bli den største enkeltaktøren i norsk hvitfiskindustri. Dette var et rent privat aksjeselskap, og på eiersiden sto sørnorsk sjokoladepkapital. I 1962 ble selskapet overtatt av Nestlé, et internasjonalt storkonsern med hovedsete i Sveits. Mens Finotro var en del av Frionor-samarbeidet, markedsførte Findus sine fiskeprodukter under eget varemerke.

Finotro var sterkt orientert mot fiskernes interesser, og var i utgangspunktet basert på råstoffleveranser fra kystflåten. Findus derimot, fikk sine første trålere allerede i 1956, mens Finotro ikke fikk sine første trålere før på begynnelsen av 1970 tallet. Dette skjedde, da og senere, på tvers av kystfiskernes og etter tillemping av regelverket. En viktig årsak til at trålere kom var kravet fra fiskeindustriarbeiderne som var misfornøyde med kystflåtens manglende evne til å levere tilstrekkelig med råstoff, med produksjonsstopp og avsigelser som resultat.

Andelen av fryst filet kom til å stå for 50 % av eksportverdien på begynnelsen av 1970-tallet. En viktig grunn til kapasitetsveksten i filetindustrien i 1960-årene var de sjenerøse statlige støtteordningene. Frossenfiskindustrien fikk støtte til investeringer, støtte til dekning av kapitalkostnader, og mottok også sterkere subsidiert råstoff enn andre produksjonsformer (Finstad m.fl., 2012). Hovedavtalen som kom i 1964 og var finansiert direkte over statsbudsjettet, hadde til hensikt å sikre fiskernes inntekter, men også å bidra til omstilling i fiskeindustrien. Frossenfiskindustrien fikk størst andel av råstoffsubsidiene (Aegisson, 1993; Holm, 1991).

Filetindustrien ble på denne måten bygd opp som ledd i en ambisiøs strategi for fornyelse og modernisering av fiskeriene og den nordlige landsdelen. Store økonomiske og politiske ressurser ble mobilisert. Moderniseringen av landsdelen ved hjelp av industrireisning var et sentralt strategisk prosjekt i mange tiår etter den andre verdenskrig (Søylen, 2002).

Industrimodellen i fiskeriene endret seg lite fra Finotro-planen på slutten av 1940-tallet, og har lev videre gjennom SNDs satsting på industrielle lokomotiver på 1990-tallet, til Akers overtakelse av brorparten av filetindustrien i nord fra 2002.

Industrialiseringsprosjektet var omstridt fordi det støtته mot sterke interesser. I mellomkrigstida var det bygd opp et sektordelt og defensivt system til støtte for kystfiskerne. Grunnlaget for motsetningen var ikke først og fremst at trålfiske og filet representerte fremmede produksjonsformer som derved ble møtt med skepsis. Selv om industrielle produksjonsformer og trålfiske utgjorde beskjedne innslag i norsk fiskerinæring så sent som på 1930-tallet, var de velkjente som diskursive og politiske objekter. De var omstridte alternativer og reformforslag som hadde en lang historie, og var allerede blitt avvist etter omfattende strid. Det beste eksempel er tråldriften, som var gjenstand for streng lovregulering fra 1936. Vertikal integrasjon mellom fartøy og bedrift - en sentral betingelse for å sikre råstofftilførsler til filetproduksjonen - ble få år senere vanskeliggjort ved lovgivning som forbeholdt aktive fiskere retten til å eie fiskefartøyer. Videre var omsetningsordningen for fisk, med Råfiskloven av 1938 som basis, konstruert med hensyn til kystfiskernes interesser. Sektorsystemet representerte en forskansningsmekanisme, der denne gruppen fikk lovbeskyttelse og organisasjonsressurser for å holde stand mot markedskrefter, kapitalistisk utbytting og industriell masseproduksjon. Selve konstruksjonen, med trålfiske og industriell bearbeiding som pilarer, utgjorde sentrale elementer i dette trusselbildet. Moderniseringsprosjektet måtte derfor selges inn i en fiskerisektor som allerede var organisert og ideologisk forskanset i opposisjon. Dette er av sentral betydning for å forstå moderniseringsprosjektets utforming og konsekvenser.

For det *første* gjelder det prosjektets sterke grad av politisering. Fordi motkreftene var så store, måtte betydelige ressurser og politisk prestisje mobiliseres bak moderniseringsprosjektet for at det i det hele tatt skulle kunne gjennomføres. Slik sett var det duket for sterk politisk og ideologisk konfrontasjon fra første stund. Selv om moderniseringsprosjektet hadde sterke støttespillere i samfunnets sentrale institusjoner, herunder fra Arbeiderpartiets innerste krets, er det ikke riktig å oppfatte det som en nord-sør konflikt, eller en konflikt der eliten stod mot grasrota. I stedet gikk konfliktlinjen tvers gjennom etablerte institusjoner, med representanter for Arbeiderpartiets elite engasjert i kamp på begge sider av frontlinjene. I tråd med dette må striden om industrialiseringsprosjektet ikke entydig oppfattes som en kamp mellom tradisjon og modernitet, der kystfiskeren representerer det forgangne og ineffektive mens industrialistene står for det effektivitet og modernisme. I stedet er det mer treffende å se

denne striden som en kamp mellom to ulike moderniseringsmodeller, der kystfiskermodellen og industrimodellen representerer to ulike strategier for modernisering (Holm, 1996).

For det *andre* gjelder det hvordan industrialiseringsprosjektet, under trykket av den striden det utløste, gradvis endret form. Selv om industrialiseringsmodellen i utgangspunktet ble formulert og oppfattet som et alternativ og motstykke til kystfisket, ble det implementert som et kompromiss, der også kystfiskerne og deres allierte fikk sin del. Det viktigste eksempel her er Finotro, statseid men kystfiskerkontrollert, som i utgangspunktet skulle drive filetproduksjon uten vertikal integrasjon og tråldrift i bunnen. Sett fra kystfiskernes side kunne en filetindustri produktform bidra til å heve prisen og sikre avtaket fra kystfisket. Frigjort for ideologisk bagasje og under egen kontroll, kunne industriell filetproduksjon også være i fiskernes interesser (Finstad, 2005). Noe av det samme gjaldt også for tråldrift. Eid av industribedriftene, innenfor rammen av en vertikal integrert kapitalistisk modell, møtte tråldrift sterk motstand fra kystfiskerhold. Men som et innslag i norske fiskeflåten, eid av fiskerne på samme måte som kystfiskefartøyene, var trålfisket mye mindre problematisk.

Dette skal ikke forstås som om industrimodellen ble kooptert av den eksisterende næringsstruktur og omgjort til et redskap i kystfiskernes interesser. Til dels ble industrimodellen gjennomført i ren form. Findus' etablering i Hammerfest er kanskje det beste eksemplet. Det generelle bildet er likevel at implementeringen skjedde ved en serie kompromisser med vekslende innhold. Trålfiske og industriell filetproduksjon ble en del av norsk fiskerinæring, men ikke i den rene form som motstanderne hadde fryktet eller forkjemperne hadde håpet på.

Industriprosjektets transformasjon, fra idealmodell til praktisk kompromiss, er viktig å ta med i drøftingen av filetproduksjon som moderniseringsagent i nord. I den forbindelse er det ikke primært utviklingsstrategiens betydning i fiskerisektoren som sådan vi er opptatt av, men hvordan det bidro til å endre forholdet mellom sektoren og kystsamfunnet. I utgangspunktet var poenget med å satse på industriell filetproduksjon og tråldrift nettopp å få til endringer på samfunnsnivå. Et hovedproblem i fiskeriene, så vel som i den nordlige landsdel, var en økonomisk struktur der mye av arbeidsstyrken var bundet opp i virksomhet med lav produktivitet. Innføring av moderne teknologi og organisasjonsformer i fiskeriene ville dermed være dobbelt gunstig. Dels ville det øke produktiviteten i fiskerisektoren; dels ville det frigjøre arbeidskraft fra fiskeriene slik at de ble tilgjengelig for andre næringer. Poenget med industrialiseringsprosjektet i fiskeriene – hovedgrunnen til at det kunne defineres som et moderniseringsprosjekt – var nettopp dets transformerende kraft. Det ville

øke produktiviteten i sektoren så vel som i landsdelen, og grunnleggende endring av bosettingsmønster og økonomiske tilpasningsformer var en konsekvens av prosessen.

I industrialiseringsprosjektets møte med den kystfiskerdominerte næringsstrukturen i nord var nettopp denne siden av saken en viktig kilde til motstand og kritikk.. Den grunnleggende forståelsen i det rådende sektorsystemet var nettopp fiskets rolle som basisnæring og garantist for bosettingsmønster og kystsamfunnets fortsatte eksistens. Slik som industrialiseringsprosjektet ble begrunnet og oppfattet representerte det et sterkt angrep på den etablerte orden. I løpet av implementeringsprosessen, i summen av de mange små kompromisser, tok prosjektet gradvis en noe annen retning. I stedet for å virke transformerende kom industrialiseringsprosjektet til å fungere konsoliderende. Til tross for Finotro-eksemplet, vil det nok være å gå for langt å si at industriprosjektet generelt sett ble kooptert av eksisterende maktstrukturer. Men en markant bevegelse i denne retningen er likevel tydelig. En viktig side ved dette er fraværet av kapasitetsbetraktninger for sektoren som helhet. For at en ny industri skulle kunne endret på strukturen i sektoren og landsdelen, måtte den i stor grad ha kommet til erstatning for eksisterende produksjonsformer, ikke i tillegg til dem. Men i praksis skjedde utbyggingen av filetindustri og trålere samtidig med en utbygging av den konvensjonelle flåten og produksjonsformer. Resultatet var en overkapasitet som rammet hele sektoren. Dette hang nært sammen med rause støtteordninger, som bidro til svak produktivitet. Mens hovedpoenget i utgangspunkt hadde vært å etablere en effektiv og lønnsom industri for å få til strukturelle endringer, ble resultatet en ulønnsom og ineffektiv sektor som krevde massiv offentlig støtte for å overleve. I stedet for å bli en motor i fiskerisektoren, et kraftsentrum som drev nordnorsk økonomi opp og fram, ble filetsektoren et underskuddsprosjekt og subsidiesluk i moderniseringens navn.

En viktig forklaring på denne vendingen er å finne i moderniseringsprosjektets polaritet i forhold til en sektor som allerede var forskanset mot dens sentrale virkemidler og problemanalyse. Som vi har sett ble det etter hvert skapt mer rom for de industrielle løsningene, for eksempel ved justeringer i Trålerloven og i Lov om eiendomsrett til fiskefartøyer. Likevel var tråldriften og vertikal integrasjon mellom bedrift og fartøy unntak fra hovedregelen, som var basert på forutsetningen om en fiskereid flåte. Industriell filetproduksjon, der råstofftilførselen var sikret ved trålere, kunne tillates som unntak fra hovedregelen, og krevde dermed eksplisitt begrunnelse i hvert enkelt tilfelle. Innenfor dette regimet var det dermed skapt en åpning der filetindustriens samfunnsmessige betydning ble aktivisert som begrunnelse. Det er dette som kommer til uttrykk i ordningene med leveringsplikt for trålerne og aktivitets- og bearbeidingsplikt for de begunstigede bedrifter.

Unntaket gis bare så lenge filetproduksjon og trålerdrift bidrar til økt bearbeiding og sysselsetting lokalt. Dette innebærer en klar forskyvning fra den opprinnelige analysen. Mens den industrielle modellens effektivitet og strukturerende kraft var det sentrale i utgangspunktet, ble den i praksis motvillig akseptert i den grad den kunne bidra til å sikre sysselsetting og bosetting på kysten. Otter Brox har treffende oppsummert resultatet av denne utviklingen:

Det mønsteret som vokser fram gjennom denne prosessen, er et system av sterke, teknologisk og organisasjonsmessig konsoliderte bedrifter, vanligvis – men ikke alltid – plassert i de større kommunesentrene. De blir “hjørnesteinsbedrifter” i hver sin region, fylkenes utviklingsavdelinger og DUF spiller rollen som “problemløser” for dem. (...) Resultatet er i alle fall at bedriftene blir “institusjoner”, prinsipielt på samme måte som skoler, sykehus og arbeidskontorer, som heller ikke er avhengig av sine egne driftsresultater for å overleve (Brox, 1984: 185)

Oljeeventyret

Vi fant, vi fant! Mens fortellingen om fiskeriene starter ved tidens begynnelse, med røtter, tradisjon og kontinuitet som bærende elementer, må historien om petroleum starte i brudd og fornyelse. Det var en gang i 1969. De hadde egentlig hadde gitt opp letingen, amerikanske Phillips, men skulle bore en siste brønn. Det resulterte i funnet av Ekofisk og ble starten på en ny æra. Kalksteinene som dryppet av olje vitnet om en stor skatt på havets dyp. De første dråpene skulle snart bli en bekk, en sjø, og Norge skulle bli det lovede landet, som flyter av olje og gass. Fra bondeland til rik og privilegert oljenasjon med et oljefond så stort at vi kan leve over evne i all overskuelig framtid.

Det var den samme teften for økonomiske sammenhenger og kløktig juss som beseglet petroleumssektorens skjebne som ekspansiv og førende. Med erfaring fra å beskytte og nasjonalisere eierskapet til norsk vannkraft, ble petroleumsjuss og konsesjoner utformet på en slik måte at de utenlandske selskapene dro lasset, samtidig som det nyopprettede norske Statoil fikk være med både som læregutt og arveprins. Oljen skulle ilandføres, de internasjonale selskapene måtte opprette norske kontorer og norske leverandører skulle ha fortrinn som kontraktører. På den måten var etableringen av den norske petroleumssektoren også et nasjonsbyggende prosjekt. Etter Ekofisk fulgte Frigg, Statfjord og Valhall, og i takt med økende oljepris sørget dette for at sektorens posisjon ble stadig sterkere.

Som primus motor i norsk økonomi var petroleumsnæringen en opplagt kandidat også til moderniseringen av Nord-Norge. Fornorskningen av sektoren knyttet oljepolitikk og regionalpolitikk tett sammen. Ambisjonen var, som Arve Johnsen hadde spådd tidlig på 1970-

tallet, at petroleumssatsingen ville gi ”en rekke vekstsentra langs kysten” (Jacobsen 2009: 29). Men oppstart av oljeboring nord for 62. breddegrad lot vente på seg. I første omgang skyldtes det at spørsmål om hvor delelinjene mot Storbritannia gikk var uavklart. Så kom Bravo-ulykken i 1977 og statuerte et eksempel for hvilken risiko petroleumsutvinningen førte med seg. Dette satte større fokus på hvilke eventuelle skadevirkninger petroleumsakviteten kunne få for miljø og andre næringer. Samtidig preget den kalde krigen grenseområdene i nord, og operatøransvar der ble derfor kun gitt til norske selskaper for ikke å provosere naboen i øst (Tamnes 2010). Ettersom Statoil holdt på å bygge opp sin kompetanse gjennom utbyggingene i Nordsjøen ble prosjekter i nord ikke prioritert. Da Snøhvitfunnene ble gjort tidlig på 1980-tallet ble optimismen i nord derfor for alvor tent. Endelig var det nord sin tur til å delta i petroleumseventyret! Men feltet viste seg å være vanskelig og dyrt å bygge ut, og veien til en mulig utbyggingsløsning var derfor lang og kronglete. Det ble forsøkt argumentert med at en utbygging ville være lønnsomt i et samfunnsmessig perspektiv, men en slik argumentasjon ble avvist:

Hovedlinjen bør i stedet være at felt skal igangsettes etter hvert som de er teknisk og økonomisk drivverdige innenfor dagens skattesystem. Det vil kunne gi meget store inntektstap – med forskyvning av skatteinntekter ut i tid – for samfunnet om man bygger ut et ikke-kommersielt felt på bekostning av et felt med god lønnsomhet” (Ekspedisjonssjef i Finansdepartementet Per Schreiner på oljemessen i Harstad i 1984, sitert i Jacobsen 2009: 95).

Uttalelsen vakte oppstandelse i nord. Statens aktive rolle i formingen av en norsk petroleumindustri på 1970-tallet hadde gitt Stavangerregionen en vekst og utvikling uten sidestykke. Forhåpningen om en gjentakelse i Hammerfest var stor, men Per Schreiners innlegg representerte en realitetsorientering om hva som egentlig kunne forventes. Statens fokus var ikke lenger å bygge opp den nasjonale petroleumindustrien, men å opprettholde aktiviteten på norsk sokkel. Det viktigste nå var å sikre de statlige petroleumsinntektene, mens regionale utviklingsbehov kom i andre rekke. I dette perspektivet var det de regionene som kunne møte statens og industriens interesser som stilte først i køen. Petroleumsutbygging ville derfor ikke, heller ikke i nord, bli gjennomført som distriktpolitisk virkemiddel. Dette skiftet gjaldt ikke bare for Nord-Norge. Utover 1980-tallet ble en industriorientert moderniseringsstrategi gradvis avløst av en mer kunnskapsorientert moderniseringsstrategi, der regionene fikk et større ansvar for egen utvikling (Arbo 1996).

Innenfor denne strategien måtte altså et petroleumprosjekt være lønnsomt for at det skulle være aktuelt å bygge ut, og positiv tilbakemelding fra investeringskalkylene ble den

sentrale flaskehalsen (Tveiterås 2012). Løsningen for Nord-Norge skulle nok en gang bli et fryseprodukt: Liquefied Natural Gas (LNG). En ekspansjon av rørnettverket i Nordsjøen helt opp til Barentshavet ville være for kostbart, men som LNG kunne gass fra Snøhvit fraktes hvor som helst. Dette betydde attpåtil at markedet for norsk gass kunne utvides til USA, noe som var ønskelig for Statoil. Det ble derfor jobbet iherdig med å utarbeide en lønnsom løsning for Snøhvit, men prosjektet ble lagt på is to ganger fordi dette ikke lyktes. Drahjelp kom utover 1990-tallet, da de samme omstendighetene som hadde gitt grunn til å nedprioritere Barentshavet ga argumenter for særbehandling (Leknes og Thesen 2010): Feltene i Nordsjøen begynte å modnes uten at det ble gjort tilstrekkelige nye funn og næringen trengte ekspansjonsmuligheter for å opprettholde det statlige inntektsnivået. Det var forventninger knyttet til mulige funn i Barentshavet, og det å åpne opp flere områder for leting ville holde på interessen fra utenlandske selskaper som hadde begynt å interessere seg for andre områder. Poenget med å skulle satse på Barentshavet var med andre ord ikke for å modernisere Nord-Norge, men fordi norsk petroleumsindustri trengte en ny lovende petroleumsprovins. Særbehandling av områdene gjaldt derfor i første rekke overfor oljeselskapene, ikke overfor lokalsamfunnene. Disse hensynene aktualiserte en mobilisering for Snøhvitprosjektet også fra myndighetenes side. På tampen av at søknad om godkjenning av utbygging og drift av Snøhvit LNG ble sendt inn til norske myndigheter i 2002, ble skatteregimet for nye stor-skala LNG-anlegg i tiltakssonen endret på en måte som tilfredstilte kravene om lønnsomhet, og Snøhvit ble dermed en realitet.

Snøhvit var den første utbyggingen i Barentshavet med produksjonsstart i 2007, og med den var petroleumsnæringen for alvor etablert i nord. Med utsikter til flere drivverdige funn skapte dette et behov for legitimitet for videre leting og utbygging av framtidige prosjekter. Økt petroleumsaktivitet i Barentshavet var slett ikke uproblematisk. For det første var Nord-Norge blitt åsted for kampen om miljøet. Debattene her var, og er, preget av en polarisering mellom fiskeri, distriktsutvikling, klima og miljø på den ene siden, og petroleum, sentralisering og forurensing på den andre. Petroleum i nord har vedvart som et verdispørsmål og sameksistens har i praksis resultert i et regime med ulike reguleringssoner, der noen har vært åpnet og andre lukket for petroleumsvirksomhet.

For det andre har samfunnsutfordringene i Nord-Norge fortsatt vært gjeldende, med fraflytting og i nasjonal sammenheng, lav økonomisk vekst. Forventninger til at statlige initiativ burde løse disse problemene har blitt ivaretatt, og har forsterket motstanden mot en kapitalistisk petroleumsnæring som kun tar ut ressurser uten å legge igjen noe særlig i

landsdelen. Hvorfor skal små steder ta risikoen for sitt fiske og miljø uten å få noe igjen for det?

En bredere integrering av miljø, samfunn og petroleum i nord har vært nødvendig for at debattene skulle kunne komme inn i et annet spor. Nordområdestrategien kan forstås som en effekt av dette behovet. Den overordnede målsettingen i denne er å skape bærekraftig vekst og utvikling i nordområdene gjennom økt internasjonal samarbeid om ressursutnyttelse, miljøforvaltning og forskning. Strategien ble lansert på samme tid som forvaltningsplanen for Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten (St. meld. nr. 8, 2005-06) ble lagt fram i 2005. Med denne meldingen ble den tradisjonelle håndteringen av motsetningene mellom petroleum, fiskeri og miljø brutt. Det var verken Olje- og energidepartementet eller Fiskeri- og kystdepartementet som la fram meldingen, men Miljøverndepartementet. Hvilket departement meldingene kommer fra gir viktige signaler. Framfor å “velge side” ble debatten på denne måten løftet til et annet nivå. Det er ikke primært nærings- eller lokalinteresser som skal prioriteres, men hensynet til økosystemet og hva som skal til for å forvalte dette på en best mulig måte. På denne måten er det opp til alle aktører fritt å utnytte det spillerrommet som oppstår innenfor rammene. Det er med kunnskap som nav at det nye nord forvaltes, og på den måten kan en videre petroleumsekspanjon fortsette på en forsvarlig måte, er budskapet fra myndighetene.

”Norge skal bli ledende på kunnskap om nord”, appellerte daværende utenriksminister Jonas Gahr Støre i 2005 (<http://www.dn.no/forsiden/article638921.ece>). Den nordlige landsdelen innlemmes på denne måten i det nasjonale fellesskapet ved ikke lenger å være periferien som spesialbehandles, men snarere et sentrum for en nasjonal satsing med like spilleregler i hele landet. Nord-Norge koopteres på denne måten inn i det moderne samfunns logikk. Denne inkluderingen skaper en utfordring som miljøene i nord må svare på. Som olje- og energiminister Ola Borten Moe har uttalt flere ganger; ”Ringvirkninger vedtas ikke”. Mulighetene må heller skapes selv ved at lokale og regionale aktører aktivt tar del i petroleumsvirksomheten. Når næringene selv skal skape sine muligheter er det er ikke lenger bare lobbyvirksomhet i Stortingskorridoren som teller for hva som skjer i nord. Vel så sentralt er det hvilken kunnskap som genereres; om havressurser, klima og teknologiske muligheter for petroleumsaktivitet i krevende arktiske omgivelser. På denne måten skapes en ny elite, der de som har størst gjennomslagskraft er de som bidrar til kunnskapsproduksjon og lønnsomme løsninger. Myndighetenes rolle i dette er å være tilrettelegger, ved å skape gode rammebetingelser som ivaretar en helhetlig forvaltning av havressursene, overholder klima- og miljøforpliktelser, og muliggjør sameksistens mellom ulike næringer.

Hvor går Nord-Norge når det meste er nord?

Fra kafeen i Arktisk kultursenter i Hammerfest ser du ikke Melkøya. LNG-fabrikken er skjult bak Fuglenes, så du må nøye deg med synet av dampøylen som stiger opp fra anlegget.

Dampen varsler om at naturgassen fra Snøhvit kjøles ned og blir omdannet til væske, slik at den kan skipes ut og bidra til strømmen av petroleums kroner som pumpes inn i en allerede velfylt statskasse. Hvis du liker kokekaffe bedre enn cappuccino og foretrekker fiskebåter framfor supply, har du nok kommet til galt sted. Selv om en og annen sjark er å se – og uten tvil har kokekaffe å by på hvis du våger deg om bord – er Hammerfest ikke lenger en fiskerihavn av betydning. Aker Seafoods, som overtok etter Findus i 2002, har sin virksomhet i Rypefjord, knappe 5 km lengre sør. Hvis selskapet får det som det vil, blir virksomheten flyttet til Båtsfjord om ikke lenge. Mens det tidligere var fiskerivirksomheten som var basisnæring og grunnlaget for bosetting og “lys i husan” langs kysten, har strukturering og globalisering etter hvert undergravet sektorens betydning. Det er lenge siden antallet lærere i landsdelen gikk forbi antallet fiskere. I Hammerfest, der det blå LED-lyset fra Arktisk kultursenter skinner i kapp med Melkøyas kalde neonglans, er denne utviklingen lettere å legge merke til enn mange andre steder i landsdelen. At dette er et forvarsel om hva som er i ferd med å skje i landsdelen er det likevel liten tvil om.

I dag snakkes det om krise i filetindustrien. Antall filetbedrifter har blitt redusert fra ca. 100 i på 1970-tallet til 10 i 2012, samtidig som eksportverdi og sysselsetting har gått markant tilbake. Når troen på filet som moderniseringsagent har falt – i takt med lønnsomheten i sektoren – finnes forklaringene i at de nasjonale og internasjonale rammebetingelser er sterkt endret. Den økonomiske støtten til fiskerinæringen har forsvunnet. Samtidig er arbeidskraftkostnadene i en oljesmurt økonomi blitt drevet i været. Fiskeråstoff er blitt internasjonal handelsvare. I den globale verdenshandelen eksponeres fiskeindustrien for global konkurranse om råstoff og markeder fra aktører lokalisert i land med et langt lavere kostnadsnivå enn det norske (Finstad m.fl. 2012).

Den dramatiske nedgangen i filetindustrien er riktignok ikke symptomatisk for hele sektoren. Selv om også de konvensjonelle produktene sliter i etterdønningene etter finanskrisa, har denne sektoren klart seg mye bedre. Samtidig er de fleste av de viktigste fiskebestandene i god forfatning. Strukturpolitikk har bidratt til å redusere overkapasiteten og har bidratt til høy produktivitet og god lønnsomhet i flåteleddet. Samlet sett framstår dermed fiskerisektoren som rimelig sterk. Selv om ambisjonen om å bli “verdens ledende sjømatnasjon” kanskje ikke er helt edruelig, er det et signal om sektorens tilstand og selvbilde. Sett fra et tradisjonelt nordnorsk synspunkt, er problemet at sektorens relative velstand er

tilkommet ved strukturendring og konsentrasjon. Lønnsomhet i sektoren betyr ikke lenger arbeidsplasser langs kysten. Til en viss grad er lønnsomheten bedret nettopp ved at de tradisjonelle bindinger til bosetting, sysselsetting og distriktspolitiske mål er løsnet.

Landsdelen er i støpeskjea. Fiskerienes rolle som samfunnsbærer og identitetsmarkør for Nord-Norge er truet. Selv om det knyttes sterke forventninger til de nye næringene i nord, som petroleum, mineralutvinning, fiskeoppdrett, turisme og kultur, er det et åpent spørsmål hva konsekvensene vil kunne bli for landsdelen. I utgangspunktet synes det klart at de uansett ikke kan erstatte fiskeriene, i alle fall ikke når det gjelder å spre økonomisk aktivitet i tynt befolkede områder. Tvert om. På mange måter vil de nettopp bidra til å forsterke de utviklingstrekk som gjør at fiskeriene etter hvert har tapt sin rolle som samfunnsbygger i nord. Spørsmålet om hvor Nord-Norge går når torsken ikke lengre kan leve opp til sin tradisjonelle rolle som samfunnsstøtte er mangfoldig, og kan selvsagt ikke besvares fullt ut her. Det vi har satt oss fore er mer begrenset og overkommelig, nemlig å belyse dette spørsmålet ved en systematisk sammenlikning av to moderniseringsprosjekter, et i fisk og et i petroleum. Hva kan en slik sammenlikning si oss om hvor landsdelen har vært, og hvor den er på vei?

Vi har allerede konstatert at moderniseringsprosjektene i filetindustrien i etterkrigstida og dagens moderniseringsprosjekt knyttet til petroleumsindustrien fundamentalt sett er av samme slag og dermed sammenliknbare størrelser. De har begge karakter av å være *økonomiske* prosjekter, der endring i økonomiske strukturer, effektivitet og konkurransekraft er det grunnleggende motiv bak prosjektene. Samtidig er begge grunnleggende *politiske* prosjekter. I begge tilfeller er det snakk om så ambisiøse satsinger, som krever betydelig offentlig medvirkning enten i form av investeringer, lovendringer, eller konsesjoner. Og endelig er de begge *identitetsskapende*. De utfordrer etablerte oppfatninger om hva landsdelen og dens folk er, hva de står for og hvilken plass de skal ha i det nasjonale fellesskap.

Til tross for dette er de to prosjektene forskjellige langs flere dimensjoner. For det *første* er det en åpenbar forskjell med hensyn til hvordan de to sektorene knytter an til eksisterende økonomisk virksomhet og samfunnsforhold. Til tross for at torskfilet brakte med seg teknologiske og organisatoriske innovasjoner, var det en produktvariant som måtte finne sin plass i samspill og konkurranse med eksisterende produksjonsformer i en sektor med dyp økonomisk, kulturell og politisk forankring. Den representerte dermed en annen type utfordring enn petroleumssektoren, som var ny og måtte bygges opp fra grunnen av. Der filetindustrien måtte etableres i samforstand og kontinuitet med den eksisterende fiskerinæring og samfunnsstruktur, kunne petroleumssektoren bygges opp uten tyngende historisk bagasje.

For det *andre* er det viktige forskjeller mellom de to sektorene når det gjelder hvordan de har blitt aktivisert i forhold til modernisering av landsdelen. For filetindustrien var modernisering av de økonomiske strukturene i Nord-Norge selve utgangspunktet. Filetindustrien ble bygget opp med hovedtyngden i nord nettopp for å bringe landsdelen opp mot nivået i resten av landet. Når det gjelder petroleumssektoren, kommer utbyggingen i nord i andre rekke, etter at industrien for lengst er etablert og dens samfunnsmessige legitimitet er vel etablert. Selv om den samme type av krefter gjør seg gjeldende for at de to sektorer skal gjøre tjeneste innen rammen av de etablerte strukturer i landsdelen, har ulikheten i sektorens modning stor betydning. Mens filetindustrien var i støpeskjeen og ble formet i møtet med en landsdel dominert av kystfiskerne, har landsdelens forventninger og krav i forhold til petroleumsutbyggingen møtt en ferdig formet sektor som har vært mye mindre åpen for slik tilpasning.

For det *tredje* er forskjellen i tidsperiode av betydning. Filetindustrien ble bygget opp på 1950- og 60-tallet, innenfor rammen av et proteksjonistisk og korporativt regime, kald krig og et anstrengt forhold til Sovjetunionen som bakteppe. Ved utbygging av filetsektoren trengte en i liten grad å ta hensyn til handels- og konkurransemessige restriksjoner, og innsatsen av statlige subsidier var massiv. Samtidig var det innenfor et utbredt samrøre mellom økonomi og politikk. Hvor statens ansvar sluttet og næringsaktørene overtok var uklart. Filetsektoren var et produkt av den korporative forvaltningsform og ble gjennompolitisert. Den permanente krise i sektoren er et utslag av dette, blant annet ved at det rutinemessig mobiliseres for politisk intervensjon som svar på økonomiske spørsmål. Endelig spilte hensynet til den truende naboen i øst en viktig rolle, blant annet ved det underliggende hensyn til å opprettholde bosetting og økonomisk virksomhet i Nord-Norge. Her trakk sikkerhetspolitiske hensyn i samme retning som kravene fra den konvensjonelle fiskerisektoren, og bidro til at også filetsektoren ble et distriktpolitisk så vel som et geopolitisk virkemiddel.

Petroleumssektoren, og da særlig ved dens ekspansjon mot nord, har tatt form ut fra en helt annen type økonomisk og geopolitisk situasjon. Med de enorme petroleumsinntektene som en sentral forvaltningsutfordring i norsk økonomi, med handlingsregelen som rettesnor, er det etablert sterke føringer for statlig medvirkning og en subsidiering av det slag som skjedde i fiskerisektoren var utelukket. Hovedregelen var, som Per Shreiner påpekte allerede i 1984, at de aktuelle felt skulle utbygges “etter hvert som de er teknisk og økonomisk drivverdige innenfor dagens skattesystem”, og enhver form for subsidiering, via skattesystemet eller på andre måter, var lite aktuelt, heller ikke i nord. Samtidig hadde de

korporative styringsformene gradvis mistet sin legitimitet ut over 1990-tallet. Med økende innslag av “new public management” ble det gått opp mer prinsipielle skillelinjer mellom økonomisk virksomhet og politikk. Muligheten for direkte statlig intervensjon, slik det hadde vært utøvd i filetsektoren, var ikke aktuelt i petroleumssektoren. I tillegg kom endringer i den geopolitiske situasjonen. Den kalde krig var slutt. Med Sovjetunionens fall og avmilitarisering i nord åpnet det seg nye muligheter, forsterket ved at klimaendring og issmelting skapte ny interesse for Arktis. Der den kalde krigen hadde gjort bosetting i Finnmark til et sentralt sikkerhetspolitisk hensyn, er den nye nordområdesatsingen preget av en mye bredere interesse for ekspansiv forskningsmessig, økonomisk og politisk aktivitet mot nord.

For det *fjerde* er det selvsagt enormt stor forskjell i økonomisk kraft mellom de to sektorene. Filetindustrien er lite lønnsom og har klart seg dårlig til tross for massiv statlig medvirkning i oppbyggingsperioden. Petroleumssektoren er en ekte gullkalv, og utgjør i dag selve motoren i norsk økonomi. Dette har selvsagt betydning for deres rolle som moderniseringsagenter. Mens filetindustriens samfunnsmessige betydning knapt er merkbar utenom enkelte kystkommuner i Nord-Norge, er petroleumsindustrien gjennom sin lønnsomhet, produktivitet og størrelse, et vesentlig grunnlag for det norske velstandssamfunnets omfang

Utviklingen i alle sektorer i økonomien og har vært basert på en felles forståelse mellom organisasjonene i arbeidslivet og staten for hvordan norsk økonomi skulle vokse for å gi rom for offentlig og privat velstand. Det viktigste virkemiddelet er at arbeidskraft flytter til de mest produktive sektorene (Moene, 2003). Satsing på industrialisert produksjon av filet av torskefisk i etterkrigstida framstod som løsningen for å løfte den nordnorske fiskerisektoren når det gjaldt produktivitet. Lenge før petroleumssektoren kom til Nord-Norge fikk imidlertid filetindustrien problemer med å hevde seg i konkurransen om en stadig mer etterspurt og kostbar arbeidskraft. Lokalisering av petroleumsvirksomhet på et fåtall steder langs kysten av Nord-Norge vil henvende seg både regionalt og nasjonalt for å rekruttere til sektoren og bidra til disse stedene vil oppleve vekst. For fiskerisektoren i nord vil dette for så vidt ikke innebære noe nytt – kun til forsterking av eksisterende utvikling. Til sammen gir disse faktorene godt grunnlag til å forstå hvorfor de to moderniseringsprosjektene får så ulik mottakelse og fortolkning. Der filetindustrien gradvis ble kooptert og falt inn i tradisjonelle mønstre i fiskeriene og landsdelen, kjennetegnes petroleumsindustrien ved sin meget sterke transformerende kraft. For filetindustrien ble ringvirkningene det sentrale. Filetproduksjon lønte seg dårlig, i hvert fall i lengden, men dette ble underordnet dens samfunnsmessige betydning. Petroleumsindustrien står i skarp kontrast til dette. Lønnsomheten er for stor, de

nasjonale interessene alt for viktige til at hensynet til tradisjonelle verdier i Nord-Norge skal kunne danne premisser for dens utvikling. Mens filetindustrien gradvis ble fanget i og formet av de etablerte strukturer i landsdelen og fiskeriene, er påvirkningskraften motsatt vei når det gjelder petroleum.

Filetindustrien bidro til strukturendring og fornyelse av fiskeriene, men innenfor et regime av kontinuitet og som understøttet en nordnorsk identitet og særstatus. På denne måten bidro moderniseringsprosjektet knyttet til filet til å videreføre og styrke ideen om et Nord-Norge basert på torsk og som grunnleggende forskjellig fra landet for øvrig. Legitime krav om særbehandling og ekstraordinære tiltak fulgte med på lasset (Eriksen, 1996). Selv om tiltakssonen i Nord-Troms og Finnmark er forbeholdt området lengst mot nord, kan det stå som identitetsmarkør for dette nordnorske paradigmet.

Fordi petroleumsindustrien er så sterk og viktig, føyer den seg ikke etter den etablerte nordnorske virkelighetsoppfatning. I stedet er det – i hvert fall hvis petroleumsutbyggingen fortsetter og nordområdeprosjektet får feste – landsdelen som må gi etter og tilpasse seg. Da blir det utvikling av Nord-Norge på petroleumsindustriens premisser – ikke omvendt. De spillereglene som nå gjelder åpner ikke for nordnorsk deltakelse fordi vi er stakkarslige og trenger særbehandling, men bare i den grad vi er kompetente og konkurransedyktige. Der filetindustrien bygde opp om nordnorsk utenforskap, bygger petroleumssektoren opp om likeverd og samhörighet. Nord-Norge oppheves som regional utpost og faller inn i resten av nasjonen. Det meste blir nord. Landsdelsutvalget legges ned. Nord-Norge kan nok fortsette sitt liv som tema for akademisk diskurs, men svinner for øvrig hen og faller inn i nordområdet og Barentsregionen. Nordlendingen erstattes av nordingen, hvis fremste representant er Jonas Gahr Støre (Holm 2010).

Den norske filetsektoren framstår i dag som svak og krisepreget. Som minnesmerke over forrige generasjons moderniseringsprosjekt i Nord-Norge er det selvsagt en urovekkende og tvetydig størrelse. En ting er selvsagt det forsmedelige i et prosjekt som i hvert fall tilsynelatende mislykkes så spektakulært. Men kanskje viktigere i denne sammenhengen er den overraskende kraft som har ligget nedfelt i samspillet mellom kystfiskets dominerende posisjon som samfunnsbygger og det nordnorske politiske prosjekt. På tvers av dominerende krefter i det norske samfunn, store deler av den politiske elite, og de vestlandske næringsinteresser, ble industrialiseringsprosjektet omformet og tilpasset den rådende nordnorske virkelighetsoppfatning. Ironisk nok var denne kraften mobilisert med utgangspunkt i en selvforståelse om egen svakhet. Nettopp fordi landsdelen var i en særstilling, som annerledes, tilbakeliggende og truet, måtte særbehandling til. Om ikke

landsdelen var svak og i behov av særbehandling i utgangspunktet, ble den framstilt og institusjonalisert i denne formen ved moderniseringsprosjektets sterke og langvarige statlige medvirkning (Finstad m.fl, 2012).

Hva vil skje med filetindustrien og fiskeriene nå, når moderniseringsprosessens fokus har skiftet til petroleum og nordområdeprosjektet? Det er fristende å svare med å henvise til filetindustriens dystre skjebne. En viktig grunn til at denne industrien i dag sliter, er serien av kompromisser som ble gjort for at den skulle få innpass i landsdelen. Under åket av samfunnsansvaret filetbedriftene dermed ble pålagt, fikk den ikke rammebetingelser og ro til å fokusere på selve jobben: Å produsere filet med slik kvalitet og effektivitet at den kunne nå opp i konkurransen på internasjonale markeder. Det er mulig det nå er for sent. Det er mulig at vilkårene for arbeidsintensiv industriproduksjon i Norge, med et lønnsnivå diktet av petroleumsindustrien, gjør det for vanskelig å lokalisere denne typen industrivirksomhet her hjemme. At dette i hvert fall blir enda mer urealistisk dersom bedriftene fortsatt skal bære med seg fortidens stavnsbånd, i form av leveringsplikt og bearbeidingsplikt, er forholdsvis åpenbart. Men det kan være mulig at tiden nå, når petroleum har overtatt rollen som den primære moderniseringsagent i nord, at fiskeriene kan fri seg fra dette åket.

Litteratur

Aegisson, G. (1993). Industrial change and development from macrolevel organizational perspectives. Doktor ingeniøravhandling 1993:98, Institutt for organisasjons- og arbeidslivsfag. NTH, Trondheim.

Arbo, P. (1996) Fra industriorientert til kunnskapsorientert modernisering: om Nord-Norges plass i kunnskapssamfunnet. I: Eriksen, E.O. (red.), *Det nye Nord-Norge: Avhengighet og modernisering i nord*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 175-246.

Arbo, P. (2010): En næring til begjær, en næring til besvær, i Arbo, P. & B. Hersoug: *Oljevirkosomhetens inntog i nord. Næringsutvikling, politikk og samfunn*, Oslo, Gyldendal Akdemisk.

Bendiksen, B.I. (pers. med.). Ansvarlig for driftsundersøkelsen i fiskeindustrien. Nofima. Tromsø.

Brox, O. (1984). *Nord-Norge: Fra allmenning til koloni*. Tromsø: Universitetsforlaget.

Christensen, P. (1991). Fiskerihistorie som etterkrigshistorisk forskningsfelt. LOS-senter Notat 91/8. Los-senteret. Bergen.

Dagens Næringsliv 10.11.2005 <http://www.dn.no/forsiden/article638921.ece>

- Eriksen, E.O. (1996) Statsavhengighet og politikkenes grenser. I: Eriksen, E.O. (red.), *Det nye Nord-Norge: Avhengighet og modernisering i nord*. Bergen: Fagbokforlaget,
- Finstad, B-P. (2005). Finotro – statseid fiskeindustri i Finnmark og Nord-Troms – fra plan til avvikling. Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Finstad, B-P.(2010). Parti, konsern, stat. Arbeiderpartiet og den statseide fiskeindustrien i Nord-Norge, *Arbeiderhistorie 2010. Årbok for arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek*. Oslo.
- Finstad, B-P, E. Henriksen & P. Holm. (2012). Fra krise til krise – forventninger og svik i norsk fiskerinæring. *Økonomisk fiskeriforskning*, nr. 1 – 2012, årg. 22, pp. 33-54.
- Hersoug, B. & D. Leonardsen (1979). *Bygger de landet? Distriktpolitikk og sosialdemokrati 1945-1975*, Oslo: Pax.
- Holm, P. (1991) Særinteresser versus allmenninteresser i forhandlingsøkonomien. Om hovedavtalen for fiskerinæringa. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 32, pp. 99–119.
- Holm, P. (1996). Kan torsken temmes? Moderniseringsprosesser i fiskerinæringa 1935–1995, i Eriksen E.O. (red). *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i nord*. Fagbokforlaget.
- Holm, P. (2001). The Invisible Revolution. The Construction of Institutional Change in the Fisheries. A dissertation for the degree of Doctor Philosophiae. Norwegian College of Fishery Science, University of Tromsø, Tromsø.
- Holm, P. (2010) Når det meste er nord. Arena: Den nye nordlendingen. *Konjunkturbarometer for Nord-Norge. Høsten 2010*. Sparebanken Nord-Norge.
- Jacobsen, A.R, (2009) *Snøhvit. Historien om olje og gass i Barentshavet*. Oslo, Statoil.
- Leknes. E. og Thesen, G. (2010) Nord-Norge i norsk petroleumspolitik – narrativer og politisk endring. I: P. Arbo og B. Hersoug (red.), *Oljevirkosomhetens inntog i nord. Næringsutvikling, politikk og samfunn*. Oslo, Gyldendahl akademisk.
- Moene. K. (2003). Basert på "Likhet under press". I Erling B., K. Moene & M. Wallerstein. Oslo: Gyldendal.
- Regjeringens nordområdestrategi:
<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/nyh/2006/0184/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>
- St. meld. nr. 10 (1947). Nasjonalbudsjettet for 1947.
- St. meld. nr. 8 (2005-06) Helhetlig forvaltning av det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten.
- Tamnes, R. (2010). Petroleumsvirkosomhetens internasjonale dimensjon. I: P. Arbo og B. Hersoug (red.), *Oljevirkosomhetens inntog i nord. Næringsutvikling, politikk og samfunn*. Oslo, Gyldendahl akademisk.

Tveiterås, K. (2012). *På grensen til et eventyr. Økonomisering av Snøhvit LNG*. Avhandling (ph.d) Norges fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø.